

Bir Na't ve Elifnâme Örneği Olarak Aşkî'nin *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî*'si

Mehmet Şamil BAŞ | <https://orcid.org/0000-0002-3171-4909>

Dr. Öğr. Üyesi | Yazar | mehmetsamil.bas@erdogan.edu.tr

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi | ROR: <https://ror.org/0468j1635>

Türk İslam Edebiyatı | Rize, Türkiye

Öz

Tasavvuf, hem dinî ve sosyal hayatın hem de edebiyat ve kültürün üzerinde etkisi olan, İslam'ın zâhir ve bâtın hükümleriyle yaşanan mânevî inanç sisteminin hayat tarzıdır. Dîvân edebiyatı sahasındaki şairlerin büyük bir kısmının tarıklara olan mensubiyetleri, dinî-tasavvufî edebiyatımıza ortaya çıkartmış; tasavvuf edebiyatının gelişim süreci de bu mutasavvıf şairlerle şekillenmiştir. Dinin benimsenmesi ve hayatla olan ilişkisinde tasavvufun üstlendiği rol, sadece nefis terbiyesine değil dinî ve tasavvufî edebiyatımıza da yön vermiştir. Mutasavvıf şairler, mensubu oldukları tarikatın izinde yürürken manzumelerinde bu tarıkata olan bağlılıklarını dile getirmiş, bu tarikatın öğretilerini açıklamaya ve yaymaya çalışmış ve ilgili tarikat büyüklerinden övgüyle bahseden manzumeler kaleme almışlardır. Âlim, sûfi ve şair olarak Anadolu'nun mayasını karan en önemli isimlerden olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve ona nisbetle teşekkül eden Mevlevîlik, bu tarikatın mensubu olan mutasavvıf şairlerce methiyelere konu olmuştur. Hem Anadolu'da hem Doğu'da hem de Batı'da Mevlânâ'nın düşüncesiyle ve eserleriyle ilgili pek çok çalışma vardır. Bu çalışmaların bazıları bizzat Mevlânâ'yı ve onun eserlerini, özellikle *Mesnevî-i Manevî*'yi medh etme üzerine kurgulanmıştır. XIX. yüzyılda Kilis'te doğan, Mısır'da eğitimini tamamlayıp Mekke ve Medine'de ömrünü geçiren Mevlevî şeyhi Aşkî Mustafa Efendi de bu çalışmalardan bazılarında imza atmış mutasavvıf şairlerin son temsilcilerindedir. Aşkî Mustafa Efendi'nin *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî* adını verdiği ve mesnevî nazım şekliyle yazdığı yüz otuz üç beyit hacmindeki eseri hem Mevlânâ'yı hem de onun yüzyıllardır okunmakta olan *Mesnevî-i Manevî*'sini öven bir eser hüviyetindedir. Tür olarak na't olan *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî* aynı zamanda içerdiği elifnâme ile de elifnâme türü açısından farklı bir örnek metindir. Na't, bit tür olarak özellikle Hz. Peygamber için yazılmakla birlikte ehl-i beyt, dört halife için de na'tler yazılmıştır. Aşkî Mustafa Efendi'nin na'ti ise bir şahıs olarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi ve onun en önemli eseri olan *Mesnevî-i Manevî*'yi medh etmektedir. Düz, ters, düz-ters, kafiyeleli alfabetik sıralanan, eğitici ve eğlence amaçlı elifnâme türleri bakıldığında Aşkî'nin *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî*'si toplam on dokuz beyitte düz elifnâmelere örneklik teşkil etmektedir. Aşkî Mustafa Efendi'nin hacimli sayılabilecek mürettep bir *Dîvân*'ı, Sultan Abdülmecid'in ricasıyla ve Semhûdî'nin *Vefâü'l-vefâ* adlı eserinden hareketle Medine'nin tarihine dair *Ta'tirü Ercâ'î'd-Devleti'l-Mecidiyye bi-Tibi Ahbâri Beledi Hayrî'l-Berîyye* adını verdiği tercüme-telif üç ciltlik bir eseri, *Aşknâme*, *Vahdetnâme*, *Mirâcnâme* ve *Sâknâme* adlı mesnevileri vardır ve bu eserler üzerinde akademik çalışmalar yapılmıştır. *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî* adlı eseri üzerinde şimdiye kadar kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu makale, Aşkî Mustafa Efendi'nin hayatına kısaca değinmekle yetinip na't ve elifnâme türü açısından *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî*'yi inceleyerek muhtevasını ortaya çıkartacak ve bu mesnevînin çeviri yazılı metnine yer verecektir.

Anahtar Kelimeler

Türk İslam Edebiyatı, Aşkî, Na't, Elifnâme, Mevlânâ, Mesnevî

Atf Bilgisi

Baş, Mehmet Şamil. "Bir Na't ve Elifnâme Örneği Olarak Aşkî'nin *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî*'si". *Rize İlahiyat Dergisi* 27 (Ekim 2024), 149-169.

<https://doi.org/10.32950/rid.1498508>

Yayın Bilgileri

Türü	Araştırma Makalesi		
Süreç Bilgileri	Geliş Tarihi: 09.06.2024	Kabul Tarihi: 07.08.2024	Yayın Tarihi: 20.10.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme		
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.		
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate		
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.		
Etik Bildirim	ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr		
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.		
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.		

Dizinlenme Bilgisi

Aşkı's *Der Na't-ı Mesnevi* and *Sâhib-i Mesnevi* as an Example of Na't and Elifnâme

Mehmet Şamil BAŞ | <https://orcid.org/0000-0002-3171-4909>

Asst.Prof.Dr | Author | mehmetsamil.bas@erdogan.edu.tr

Recep Tayyip Erdoğan University | <https://ror.org/0468j1635>

Turkish Islamic Literature | Rize, Türkiye

Abstract

Sufism is the way of life of the spiritual belief system that has an impact on both religious and social life as well as literature and culture, and that is lived with the provisions of Islam's zâhir and bâtm. The fact that most of the poets in the field of Dîvân literature belonged to religious orders led to the emergence of our religious-sufistic literature, and the development process of Sufi literature was shaped by these Sufi poets. The role of Sufism in the adoption of religion and its relationship with life has shaped not only the self-training but also our religious and Sufi literature. Sufi poets, walking in the footsteps of the sect to which they belonged, expressed their devotion to this sect in their verses, tried to explain and spread the teachings of this sect, and wrote verses praising the elders of the related sect. Mawlana Jalâl al-Dîn al-Rûmî, who is one of the most important figures in the leaven of Anatolia as a scholar, Sufi and poet, and Mawlawîsm, which was formed in relation to him, have been the subject of eulogies by the Sufi poets who are members of this order. There are many studies on Mawlânâ's thought and works both in Anatolia, the East and the West. Some of these studies are based on the praise of Mawlânâ himself and his works, especially *Masnawî Manawî*. The Mevlevî sheikh Aşkı Mustafa Efendi, who was born in Kilis in the nineteenth century, completed his education in Egypt and spent his life in Mecca and Medina, is one of the last representatives of the Sufi poets who wrote some of these works. Aşkı Mustafa Efendi's *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî*, a work of one hundred and thirty-three couplets written in the form of mesnevî verse, is a work that praises both Mevlana and his *Mesnevî-i Manevî*, which has been read for centuries. *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî*, which is a na't in genre, is also a different sample text in terms of the elifnâme genre with the elifnâme it contains. Na't, as a genre, was written especially for the Prophet, but na't was also written for the Ahl al-Bayt and the four caliphs. Aşkı Mustafa Efendi's na't, on the other hand, praises Mawlana Jalâl al-Dîn al-Rûmî as a person and his most important work, *Mesnevî-i Manevî*. In terms of straight, reverse, straight-reverse, alphabetized rhymes, educational and recreational elifnâme types, Aşkı's *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî* are examples of straight elifnâmes with a total of nineteen couplets. Aşkı Mustafa Efendi's voluminous *Dîvân* and a three-volume work on the history of Medina, *Ta'tirü Ercâi'd-Dawleti'l-Majidiyye bi-Tibi Ahbâri Beledi Hayri'l-Beriyye*, translated and edited at the request of Sultan Abdülmecid and based on Semhûdî's *Vefâü'l-vefâ*, He has masnavis named *Aşknâme*, *Vahdetnâme*, *Mirâcnâme* and *Sâkinâme* and academic studies have been made on these works. A comprehensive study on his work *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî* has not been conducted so far. This article will only briefly touch upon the life of Aşkı Mustafa Efendi, analyze *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî* in terms of na't and elifnâme genre, reveal its content and include the text of this masnavi in translation.

Keywords

Turkish Islamic Literature, Aşkı, Na't, Elifnâme, Mawlana, Masnavi

Citation

Baş, Mehmet Şamil. "Aşkı's *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî* as an Example of Na't and Elifnâme". *Rize Theology Journal* 27 (October 2024), 149-169.

<https://doi.org/10.32950/rid.1498508>

Publication Information

Type	Research Article		
Process Information	Date of Submission: 09.06.2024	Date of Acceptance: 07.08.2024	Date of Publication: 20.10.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External		
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.		
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate		
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.		
Complaints	ilahiyyatdergi@erdogan.edu.tr		
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.		
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.		

Abstracting and Indexes

Giriş

Mevlevî gelenek içindeki isimler özellikle şiire büyük bir önem vermiştir. Mevlevî şairlerin şiirlerinde melevvî erkânından giyim kuşama; semâdan derece ve makamlara, musîkî ile ilgili kavramlardan *Mesnevî*'nin metaforlarına kadar farklı açılardan melevvîliğe dair unsurlar büyük bir iz bırakmış¹; Mevlevîlik Divan Edebiyatı'nda diğer tarikatlara nazaran daha büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bunda Osmanlı padişah ve yöneticilerinin çoğunlukla Mevlevî olmaları ve Mevlevîlerin yönetim tarafından destek görmesi ve himâye edilmesi ile Mevlevîliğin şehirli bir tarikat hüviyeti ağırlık kazanması etkili olmuştur. Her yüzyılda, yetişen şairlerin büyük bir kısmının Mevlevî tarikine mensup olması da bu kabildendir.² Mevlânâ'nın etkisi sadece melevvî şairler üzerinde olmamış, Mevlânâ ve *Mesnevî'si* edebî geleneğimiz üzerinde büyük bir etkisi olmuştur.³

Mevlânâ, *Mesnevî* ve Mevlevî tarikatine yapılan övgüler Mevlevîyeye mensup şairlerce kaleme alınması tabiidir. Osmanlı dönemi şiirimizde Mevlevîlik unsurları yanında Mevlânâ ve *Mesnevî*'nin övülmesi de müstakil bir konudur. Bu bağlamdaki manzumelerin bir araya getirilmesiyle oluşan eserler vardır. Örneğin *Osmanlı Şiirinde Mevlânâ Övgüleri ve Mevlevîlik Unsurları*⁴ isimli çalışma "*Mecmua-i Medâyh-i Mevlânâ*" adlı yazmada yer alan manzumeleri ve o manzumede yer almayan diğer bazı medhiyeleri bir araya toplamaktadır. Toplam 211 şairin 783 manzumesini içeren bu çalışmada Aşkî Mustafa Efendi'nin bu konudaki manzumelerinden hiçbiri yer almamaktadır. Çalışmada yer alan Aşkî, 1556'da vefat eden Üsküdarlı Aşkî'dir.⁵

Devrinde şöhretli bir Mevlevî şeyhi olmasına mukabil, Aşkî Mustafa Efendi'nin manzumelerinin hatta biyografik bilgilerinin tezkirelerde bile yer almaması, edebî şahsiyetinin ve eserlerinin kendi döneminde tanınmıyor ve zikredilmiyor oluşu Aşkî Mustafa Efendi'nin önemli kültür merkezlerinden ve İstanbul'dan uzakta bir yer olarak ömrünü Mekke ve Medine'de geçirmiş olmasıyla açıklanabilir. Onun bir Mevlevî şeyhi olarak kaleme aldığı Mevlevîliğe dair müstakil manzumeleri yanında mesnevî nazım şekliyle yazdığı *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî'si*, Mevlânâ, *Mesnevî* ve Mevlevî tarikatine yapılan övgüleri hâvî müstakil bir eser olup Osmanlı döneminde bu bağlamda yazılan manzumelerin son örneklerinden birini teşkil etmektedir. Şimdiye kadar metni gün yüzüne çıkmamış olan bu mesnevînin hem na't olması hem de içeriğinde bir elifnâme barındırıyor olması onu farklı kılan özellikler arasındadır.

Makalemizde Aşkî Mustafa Efendi'nin hayatı hakkında genel bir malumat verilecek, ardından *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî* şekil, tür ve muhteva açısından incelenip mesnevînin metnine yer verilecektir.

1. Aşkî Mustafa Efendi Hakkında

Külliyyatında künyesini Aşkî Mustafa b. Ömer el-Kilisî olarak veren Aşkî Mustafa Efendi, Kilis doğumludur. Hangi tarihte doğduğuna dair kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Hayatı hakkında yapılan akademik çalışmalarda son bulgulara göre 1785-1789 yılları arasında doğmuş ve 1871-1877 yılları arasında vefat ettiği sonucuna varılmıştır. Genç yaşta eğitim için gittiği Mısır'da Câmîatü'l-Ezher'de iyi bir eğitim görmüştür. Arapça ve Farsçayı iyi derecede bilmektedir. Mısır'daki eğitiminden sonra Mekke'ye gitmiş, burada da yirmi yıl kadar ilim tahsil etmiştir. Mekke'de evlenen Aşkî'nin Ali Enver ve Abdülğani adında iki oğlu ve küçük yaşta vefat eden bir kızı olduğu bilinmektedir. Mekke'de geçim sıkıntısına düştüğünde Medine'ye göçmüş ve burada Arapçaya olan vukûfiyeti dolayısı ile *Buhârî-i Şerîf* ve Farsçaya olan kabiliyeti sebebiyle *Mesnevî-i Münîf* dersleri vermiştir. Ömrünün büyük bir kısmı Mekke ve Medine'de geçen Aşkî aynı zamanda Mevlevî tarikatına bağlıdır ve Medine'deki melevvîhânenin son şeyhlerinden biridir. Seyyid olan Aşkî Mustafa Efendi, 1841 yılında İstanbul'a bir seyahat yapmış ve Sultan Abdülmecid ile Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde tanışma imkânı bulmuştur. Bu karşılaşmanın bir neticesi olarak Sultan Abdülmecid, Aşkî'den Medine'nin tarihine dâir bir eser kaleme almasını istemiştir. Medine'ye dönen Aşkî, sultanın ricasıyla ve onun himayesi altında o döneme kadar yazılan Medine'ye dair eserleri inceleyerek Semhûdî'nin *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*⁶ eserinden

¹ Bu konuda daha detaylı bilgi için bk. Necip Fazıl Duru, *Mevlevî Şairlerin Mevlevîlik Unsurları* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 132-338.

² Farklı yüzyıllarda yetişen Mevlevî şairler hakkında bk. Nilgün Açık, *Divan Edebiyatı'nda Mevlevîlik Etkisi ve Mevlevî Şâirler* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002).

³ Bu hususta bk. Bilal Kemikli, "Mevlânâ, Mesnevî ve Edebî Geleneğimiz", *Kültür Dergisi* 5 (2006), 62-65; Kaplan Üstüner, "Klasik Türk Şiirinde Mevlevîlik ve Mevlevîlik Etkisi (14. ve 15. yy. Divanlarına Göre)", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2007), 141-152; Bilal Kemikli, "Mesnevî ve Türk İrfanı: Mesnevîhanlık Geleneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2007), 1-20.

⁴ Ahmet Mermer vd., *Osmanlı Şiirinde Mevlânâ Övgüleri ve Mevlevîlik Unsurları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009).

⁵ Üsküdarlı Aşkî'nin Mevlevî oluşu hakkında bk. Süleyman Nuri Yağcı, "Üsküdarlı Aşkî Dîvân'ında Dîni ve Tasavvufî Muhtevâ", *Rize İlahiyat Dergisi* 23 (2023), 208.

⁶ Bk. İbrahim Barca, *es-Semhûdî ve Medine Tarihi* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2016); *es-Semhûdî, Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, haz. İbrahim Barca (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021).

hareketle 3 ciltlik bir eser kaleme almış ve Sultan Abdülmecid'e takdim etmiştir. *Ta'tirü Ercâi'd-Devleti'l-Mecîdiyye bi-Tîbi Ahbâri Beledi Hayri'l-Beriyeye*⁷ adını verdiği bu eser 1842'de yazılmaya başlanıp 1847'de tamamlanmıştır. İstanbul, Kahire ve Paris'te olmak üzere üç nüshası vardır.⁸ Eserin 349 varak olan birinci cildi ile 372 varak olan ikinci cildi Semhûdî'nin eserinin tercümesi hükmündedir.⁹ 259 varak hacmindeki üçüncü cildi ise Semhûdî'nin eserinin kaleme alınmasından Aşkî'nin dönemine kadarki sürece içindeki Medine'ye dair malumatı hâvîdir ve Aşkî'nin manzumeleri¹⁰ ile süslüdür.

Medine'nin tarihine ilişkin eserinden başka Aşkî Mustafa Efendi'nin *Behce-i Letâif ve Lehce-i Maârif*¹¹ adını verdiği manzumelerinden oluşan bir külliyyatı vardır. Bu külliyyatın Aşkî hayatta iken yapılan son istinsahı Süleymaniye Kütüphanesi'nde *Dîvân-ı Fevâidu'l-Uşşâk*¹² adıyla kayıtlıdır. Külliyyatta sırasıyla *Aşknâme*,¹³ *Vahdetnâme*,¹⁴ *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî*, *Mî'râcnâme*¹⁵ ve *Sâkinâme*¹⁶ mesnevîleri bulunmaktadır; bu mesnevîlerin ardından Aşkî Mustafa Efendi'nin 762 manzumeden oluşan hacimli *Dîvân*'ı¹⁷ yer almaktadır. Aşkî'nin bu eserlerinden başka *Fîhi Mâ Fîh Tercüme ve Şerhi*'nin¹⁸ olduğu ancak bu eserin hâlen kayıp olduğu bilgisi mevcuttur.¹⁹

2. Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî'nin Şekil ve Tür Hususiyetleri

Aşkî Mustafa Efendi'nin *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî* adını verdiği bu eser nazım şekli açısından mesnevidir. Mesnevi, “*Her beytin dizeleri kendi aralarında uyaklı, aruz bahirlerinin kısa kalıplarıyla yazılan uzun nazım biçimine*”²⁰ verilen addır. Kâfiye sıkıntısı yaşanmadığı için uzun konular genellikle mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Uzunluğundan dolayı mesnevi nazım şekliyle yazılan manzûmeler özel bir isim taşıyor ve ayrı bir eser olarak nitelendirilirler. Bu isim geleneğine uymayan yegâne eser ise nazım şekli ile isimlendirilen Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Manevî*'sidir.²¹ Bundan dolayıdır ki binlerce mesnevî nazım şekliyle yazılan eser arasında mesnevî denilince akla ilk olarak Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Manevî*'si gelmektedir.

⁷ Eser ilim dünyasına ilk olarak İsmail Erünsal tarafından tanıtılmıştır. Bk. İsmail E. Erünsal, “Aşkî Mustafa Efendi ve Medine Tarihine Dair Eseri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi* 6 (1991), 111-125.

⁸ Bk. Nurettin Gemicî - Ömer Faruk Can, “Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Bir Takım Yeni Bulgular”, *Siyer Araştırmaları Dergisi* 8 (2020), 171-190.

⁹ İlk iki cilt sekiz yüksek lisans tezine konu olmuştur. Bk. Ayşenur Muslu, *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Eseri Metin-Muhteva* (1. cilt 1-94 numaralı varaklar) (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021); Nesibe Gülsüm Zengin, *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Eseri Metin-Muhteva* (1. cilt 94-184 numaralı varaklar) (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Nisanur Arkan, *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Eseri Metin-Muhteva* (1. cilt 184-275 numaralı varaklar) (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Meryem Kara, *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Eseri Metin-Muhteva* (1. cilt 276-349 numaralı varaklar) (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023); Hasan Bayram, *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Eseri Metin-Muhteva* (2. cilt 1-93 numaralı varaklar) (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022); Erva Karataş, *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Eseri Metin-Muhteva* (2. cilt 93-181 numaralı varaklar) (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022); Ayşenur Kavak, *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Eseri Metin-Muhteva* (2. cilt 182-279 numaralı varaklar) (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022); Kader Birinci, *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Eseri Metin-Muhteva* (2. cilt 280-372 numaralı varaklar) (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

¹⁰ Eserin 3 cildinde yer alan manzumeler üzerine bir yüksek lisans tezi vardır. Bk. Tarık Yağcı, *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihi'nde Yer Alan Manzum Tanıklar* (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

¹¹ Bk. Aşkî Mustafa Efendi, *Behce-i Letâif ve Lehce-i Maârif* (Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, 662); Aşkî Mustafa Efendi, *Behce-i Letâif ve Lehce-i Maârif* (İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, 9).

¹² Aşkî Mustafa Efendi, *Dîvân-ı Fevâidu'l-Uşşâk* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, 3934).

¹³ Bk. Orhan Bilgin, “Aşkî Mustafa Efendi ve Aşk-Nâmesi”, *Türklük Araştırmaları Dergisi* 5 (1990), 211-222.

¹⁴ *Vahdetnâme*'nin metni bir yüksek lisans tezine konu olmuş, bk. Mehmet Şamil Baş, *Aşkî Mustafa Efendi'nin Vahdet-nâme Mesnevîsi (Metin-Muhtevâ-Tahlil)* (Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007); ve metni yayınlanmıştır. Bk. Mehmet Şamil Baş, *Vahdetnâmeler ve Aşkî Mustafa Efendi'nin Vahdetnâme'si* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023).

¹⁵ Bk. Orhan Bilgin, “Aşkî Mustafa Efendi ve Mî'râc-Nâmesi”, *Prof.Dr. Nihat M. Çetin'e Armağan* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1999), 97-116.

¹⁶ Bk. Mehmet Şamil Baş, “Aşkî Mustafa Efendi'nin Hayatı Eserleri ve Sâkinâme Mesnevîsi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2012), 249-280; Mehmet Şamil Baş, “Sâkinâme Türü Mesnevîlerde Dîni-Tasavvufî Benzetmeler: Aşkî Mustafa Efendi Örneği”, *IV. Uluslararası Din Bilimleri Sempozyumu Tam Metin Kitabı*, ed. Hasan Onat (Elazığ: Asos Yayınevi, 2018), 331-344.

¹⁷ Bk. Melek Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Divanı (Edisyon Kritik)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007); Mehmet Şamil Baş, “Dîvân (Aşkî)”, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* (2021).

¹⁸ Bk. Mehmet Şamil Baş, “Fîhi Mâ Fîh Tercüme ve Şerhi”, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* (2021).

¹⁹ Aşkî'nin hayatı hakkındaki detaylar için bk. Baş, *Vahdetnâmeler ve Aşkî Mustafa Efendi'nin Vahdetnâme'si*, 31-52.

²⁰ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 167.

²¹ Mesnevî hakkında geniş bilgi için bk. Yılmaz Öztuna, “Mesnevî”, *Türk Ansiklopedisi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983), 14/46; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000), 273-274.

Toplam 133 beyit hacminde olan *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî* aruzun fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün kalıbıyla yazılmıştır. Aşkî'nin külliyyatı kendisi hayatta iken Mehmed Salih Efendi tarafından üç kez istinsah edilmiştir. İlki 18 Recep 1274 (İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, no: 9), ikincisi 1275 (Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, no: 662) ve üçüncüsü 1284 (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, no: 3934) tarihlidir. Hacim ve farklılık olarak üçü de aynı özellikleri hâvidir. Müellif hayatta iken yapılan bu son istinsaha göre eser, külliyyatın 47^b-52^a varakları arasında yer almaktadır.

Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî, tür olarak bir na'ttir. Na't kelime olarak "Vasîf, medh ü senâ ile beraber ta'rif ve tavsîf... bir ismi tavsîf iden sıfat"²² anlamlarına gelmektedir. "Türk Edebiyatında na't teriminin bu denli yaygın oluşuna mukâbil; Arap edebiyatında bu tür için "medh", Fars edebiyatında da "sitâyîş" kelimeleri kullanılmıştır."²³ Edebî bir terim olarak ise özellikle Hz. Peygamber'i ve dört hâlifeyi medh etmek için yazılan manzumeler na't olarak isimlendirilmiştir.²⁴ Özellikle tasavvufî neşve ile kaleme alınan na'tlerde varlık, bilgi ve ahlak konularının nübüvvet, hikmet ve insan-ı kâmil düşünceleri ile şekillendiği görülür.²⁵ Bununla birlikte "Hz. Peygamber dışındaki kişilerin övgüsünü konu alan manzumeler için özel bir tür ismi ihdas edilmemiştir."²⁶

Bir na't türü olarak, Hz. Peygamber dışındaki şahsiyetleri medh eden manzûmelere örneklik teşkil etmesi açısından *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî*; vasfetme, medhetme ve övgü bağlamında hem *Mesnevî-i Manevî*'yi hem de müellifi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi²⁷ (1207-1273) konu edinmektedir. *Mesnevî-i Manevî*, Mevlânâ'nın eserinin tam adıdır. Kütüphane kataloglarında ve matbu nüshalarında bu isimle anılır ve kabul edilir. Bununla birlikte bu isimden ayrı olarak *Mesnevî*, *Mesnevî-i Şerîf* ve *Mesnevî-i Münîf*²⁸ gibi isimlerle de anılmaktadır. Münîf ve "Şerîf, eserin adında olmayıp *Mesnevî*'nin değerli bir kitap olduğunu düşünenlerin hürmeten ve teberrüken taktıkları bir sıfattır".²⁹ Mevlânâ'nın altı defterden oluşan *Mesnevî*'sinin yazılması Sahîh Ahmed Dede'nin verdiği malumata göre 659/1261'te başlanmış ve 666/1267-1268'te yazılması tamamlanmıştır. İlk 18 beyitini Mevlânâ'nın yazdığı diğerlerini ise Mevlânâ'nın söyleyip Hüsâmeddin Çelebi'nin yazıya geçirdiği *Mesnevî*, tamamlandığında ciltlenmiştir. "Çelebi Hüsâmeddin Efendi cenâbı "*Mesnevî-yi Şerîf*" in cild-i evvelin ibtidâsından kıyâmda cehren hûb sadâ ile okumağa başladı. Tâ 6. cild-şerîfin âhîrinde gelince okuyup, tamâm eyleyp ve Hazret-i Mevlânâ hazreti dinledi. Ve hareke dahî konuldu. Her bir cild tamâm olduktâ, bir kerre okundu. Hazret-i Mevlânâ hazretinin huzûrunda 6 cild "*Mesnevî-yi Şerîf*"i Çelebi Hüsâmeddin Efendi 7 defa okudu."³⁰ Bu tashih ve gözden geçirmeler tamamlandığında Mevlânâ 63 ve Hüsâmeddin Çelebi 45 yaşındadır. Sahîh Ahmed Dede'nin toplamda 25.585 beyit olarak her cildin beyit sayısını belirttiği³¹ *Mesnevî*, çeşitli nüshalara ve çalışmalara göre "beyit sayısı 25.585 ile 26.660 arasında değişmektedir. Hindistan bölgesindeki yazmalarda sayı 32.000 beyte kadar"³² çıkmaktadır.

XIII. yüzyılda yaşamış olan Mevlânâ'nın, *Mesnevî-i Manevî*'nin ve onun çizgisinde teşekkül eden Mevlevîliğin³³ medhine dair Aşkî'nin *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî* adıyla kaleme aldığı eseri bu hususta kaleme alınan pek çok eserden sadece biridir. Osmanlı şiirinde hem Mevlânâ'yı hem de Mevlevîliği yücelten nice şairimiz özellikle *Mesnevî*'ye ayrı bir önem göstermiştir. Çünkü "*Mesnevî*, yalnız Mevlânâ'nın değil, belki bütün tasavvufî edebiyatın en ünlü bir mahsûlüdür."³⁴

Mevlevîyyeye mensup son dîvân şairlerinden biri olan Aşkî Mustafa Efendi'nin manzûmeleri içinde Mevlânâ, *Mesnevî* ve Mevlevîliğe dair pek çok övgü dolu ifadeler ve müstakil manzumeler de vardır. Örneğin *Dîvân*'ında yer alan 519, 537 ve 543 nolu gazeller Mevlevî rediflidir.³⁵ 1267'de (1850-51) doğan oğlu Ali Enver için "*Kadem basdı cihan mehden müzeyyen eyledi oğlum / Bu şeyhün nesl-i pakinden bugün bir Mevlevî geldi*"³⁶ beyti de Aşkî'nin nazarında her şeyde Mevlevîliğe olan bakışını yansıtmaktadır.

²² Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1999), 1464.

²³ Emine Yeniterzi, *Dîvân Şiirinde Na't* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 3.

²⁴ Tâhirî'l-Mevlevî, *Edebiyat Lüğati*, haz. Kemâl Edip Kürkçüoğlu (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994), 113.

²⁵ Bu hususta bk. Murat Ak, *Şair ve Peygamber Na't Geleneğinde Hz. Peygamber İmgesi* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019), 69-181.

²⁶ İsmail Çetişli, *Türk Şiirinde Hz. Peygamber* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012), 548.

²⁷ Mevlânâ hakkında geniş bilgi için bk. Şefik Can, *Mevlânâ Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2004).

²⁸ Aşkî Mustafa Efendi, *Ta'tîrî Ercâi'd-Devletî'l-Mecidiyye bi-Tibi Ahbârî Beledi Hayrî'l-Beriyeye* (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 1488-1490), 1, 4a.

²⁹ İsmail Güleç, *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri* (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2008), 1.

³⁰ Sahîh Ahmed Dede, *Mecmüatü't-Tevârîhi'l-Mevlevîyye Mevlevîlerin Tarihi*, haz. Cem Zorlu (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 187.

³¹ Bk. Sahîh Ahmed Dede, *Mecmüatü't-Tevârîhi'l-Mevlevîyye Mevlevîlerin Tarihi*, 182-188.

³² Semih Ceyhan, "Mesnevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/329.

³³ Bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* (İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1983).

³⁴ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976), 227.

³⁵ Bk. Yapa, *Aşkî Mustafa Divanı (Edisyon Kritik)*, 537-538, 552-553, 555-556.

³⁶ Yapa, *Aşkî Mustafa Divanı (Edisyon Kritik)*, 666.

Aşkî, Mevlevî tarikatine mensup Giritli şairlerden Mehmed Şefik Efendi'ye (ö. 1871)³⁷ ithafen yazdığı *Vahdetnâme* mesnevîsinin giriş bölümünde de sahte Mevlevî şeyhlerinden yakınmaktadır. Bu sebeple *Aşknâme* mesnevîsini yazdıktan sonra Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine bir anahtar olarak gördüğü tevhîde dâir eseri *Vahdetnâme*'yi kaleme aldığını ifade etmektedir.³⁸ Mevlevîliğe dair pek çok kavramın ele alındığı *Vahdetnâme*'nin³⁹ 1062-1092 beyitlerinde “*Mevlevî ol Mevlevî ol Mevlevî*” mısraı otuz bir kez tekrar edilmektedir.

Der Na't-ı Mesnevî ve *Sâhib-i Mesnevî*, Aşkî'nin külliyyâtında 1272'de (1855-56) kaleme aldığı *Vahdetnâme*'den sonra tertip edilmiştir. 1097 beyitlik *Vahdetnâme*'nin “*Mevlevî ol*” ifadeleriyle bitmesinden sonra *Mesnevî* ve Mevlânâ'yı medh eden bir manzumenin başlaması bu açıdan önemlidir. Ancak *Der Na't-ı Mesnevî* ve *Sâhib-i Mesnevî*'nin hangi tarihte yazıldığına dair bir bilgiye sahip değiliz. Hem *Dîvân*'ında hem de Medine tarihine dair eserinde pek çok tarih manzumesi bulunan ve diğer mesnevîlerine tarih de düşüren Aşkî, *Der Na't-ı Mesnevî* ve *Sâhib-i Mesnevî*'yi ne zaman kaleme aldığına dair bir tarih belirtmemiştir. Bununla birlikte mesnevîsindeki bazı beyitlerden bir çıkarım yapabilmekteyiz. Örneğin “*Kendi isyânım bilüp geldim sana*” (114. beyit), “*Süngün altında beni hor eyleme*” (115. beyit), “*İşte geldim kapuna tok it beni*” (124. beyit) ve “*Menba'-ı sıdk u risâlet cârım*” (125. beyit) birlikte düşünüldüğünde Aşkî'nin Medine'de Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir'e komşu bir mahalde yaşamakta iken bir vakit Konya'ya geldiği ve Hz. Mevlânâ'nın türbesinin başında niyazda bulunduğu sonucuna çıkmaktayız. Beyitte geçen “süngü” kelimesi eski dilde “*mezarların başına dikilen sırtlara verilen ad*”⁴⁰ anlamına gelmektedir. 1841 yılında gidişi ve dönüşü deniz yoluyla olmak üzere İstanbul'a olan seyahatinden başka, Medine'de ikamet ettiği sırada Konya'ya da bir seyahati olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir.

Der Na't-ı Mesnevî ve *Sâhib-i Mesnevî* aynı zamanda bir elifnâme örneği içermektedir. Elifnâme türünü ilim dünyasına sunan ilk isim olan Âmil Çelebioğlu (ö.1990), elifnâmelerin değişik şekillerde yazılmakla birlikte genellikle mısra başındaki kelimelerin ilk harflerinin alt alta, elif'ten ye'ye kadar alfabetik bir tarzda devam ederek meydana getirilen şiirler olduğunu, Divan ve Halk Edebiyatı'mızın ortak mahsullerinden biri olan elifnâmelerin dînî, tasavvufî ve lâdînî konularda örneklerinin bulunduğunu belirtmiştir.⁴¹ İlk olarak Namık Açıkgoz tarafından 1989 yılında incelemeye ve metnine yer verilen bir elifnâmenin⁴² ardından bu türde yazılan pek çok elifnâme akademik çalışmalarda gün yüzüne çıkartılmıştır. Nihat Öztoprak'ın sempozyum bildirileri⁴³ ve makalesi⁴⁴, Lokman Taşkesenlioğlu⁴⁵ ve Hasan Kaplan'ın⁴⁶ makaleleri ile Sedanur Ödemiş Çakır'ın⁴⁷ yüksek lisans tezi edebiyatımızda elifnâmelere dâir derli toplu bilgi sunması açısından önemli çalışmalar arasındadır. Ayten Yıldırım'ın “*XIX. Asrın Bilinmeyen Şairi Vasfî ve İki Elif-Nâmesi*”⁴⁸ ile Ramazan Çelik'in “*Türk Edebiyatında Elif-nâmeler ve Seyyid Nevruz'un Elif-nâmesi*”⁴⁹ isimli makalelerinde ise elifnâme türüne dair yapılan akademik çalışmalara dair kapsamlı kaynakça görmek mümkündür. Halk şairlerine ait 72 farklı elifnâme metnine yer veren Mehmet Temizkan'ın çalışması⁵⁰ örnek metinler açısından önemlidir.

Âmil Çelebioğlu'nun *Harflere Dâir* başlıklı makalesinde harflerin edebiyatımızda sembol olarak kullanılması, hurûflik, ebced hesabı, kısaltma vb hususiyetlerle ilişkili olmasına dair açıklamalar bu alandaki ilk çalışmadır.⁵¹ Harflerin sembol ve simge olarak

³⁷ Bk. Mehmet Şamil Baş, “Mehmed Şefik Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (2014).

³⁸ Baş, *Vahdetnâmeler ve Aşkî Mustafa Efendi'nin Vahdetnâme'si*, 53-54.

³⁹ Bk. Mehmet Şamil Baş, “Aşkî Mustafa Efendi'nin Vahdetnâmesi ve Mevlevîlik”, *Yedi İklim Dergisi* 211 (Mevlana Özel Sayısı) (2007), 136-142.

⁴⁰ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 5316.

⁴¹ Âmil Çelebioğlu, “Harflere Dâir”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1998), 605; Bu makalenin ilk yayınlandığı yer için bk. Âmil Çelebioğlu, “Harflere Dâir”, *Millî Kültür* 2/1 (1980), 62-65.

⁴² Bk. Namık Açıkgoz, “Bakâyî'nin Battal-nâme Adlı Eserindeki Elif-nâme”, *Fırat Havzası II Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildiriler* (Elazığ, 1989), 1-5.

⁴³ Bk. Nihat Öztoprak, “Elifname Yazma Geleneğine Göre Fuzûlî'nin Elifnamesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Uluslararası V. Dil, Yazın, Değişibilim Sempozyumu Edebiyat, Edebiyat Öğretimi ve Değişibilim Yazıları* (İstanbul: Pegem A Yayınları, 2006), 327-336; Nihat Öztoprak, “Elifnâmelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri”, *Atatürk Üniversitesi Uluslar Arası Türklük Bilgisi Sempozyumu, Bildiriler 2 (K-Z)*, (25-27 Nisan 2007) (Erzurum, 2009), 817-829.

⁴⁴ Bk. Nihat Öztoprak, “Bursalı Feyzi Efendi'nin Elifnâmeleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 35/35 (2006), 135-167.

⁴⁵ Bk. Lokman Taşkesenlioğlu, “Divan Edebiyatında Elifnâmeler ve Bilinmeyen İki Elifname Örneği: Memi Can Saruhânî ve Ömer Karîbî Elifnâmeleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 58 (2017), 159-202.

⁴⁶ Bk. Hasan Kaplan, “Klasik Türk Edebiyatında Elifname Geleneği ve İsmail Hikmetî'nin Elifnâmeleri”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 6/2 (2022), 437-384.

⁴⁷ Bk. Sedanur Ödemiş Çakır, *Klasik Edebiyatımızda Elifnâmeler ve Harf Simgeciliği Bağlamında Muhibbî'nin Dîvânı İle Elifnâmesi* (Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

⁴⁸ Bk. Ayten Yıldırım, “XIX. Asrın Bilinmeyen Şairi Vasfî ve İki Elif-Nâmesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 28/28 (2022), 692-699.

⁴⁹ Bk. Ramazan Çelik, “Türk Edebiyatında Elif-nâmeler ve Seyyid Nevruz'un Elif-nâmesi”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 8/3 (2022), 1871-1877.

⁵⁰ Bk. Mehmet Temizkan, “Azerbaycan, Türkmenistan ve Osmanlı Sahası Elif-nâmeleri Üzerine Bir İnceleme”, *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü I. Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiriler Kitabı*, 2007, 2069-2081.

⁵¹ Bk. Çelebioğlu, “Harflere Dâir”, 1980.

kullanılmasına yönelik en kapsamlı çalışmalar arasında *Divan Edebiyatında Harf Simgeçiliği*⁵² ve *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler*⁵³ isimli eserleri ile Hasan Kaya'nın makalesi⁵⁴ zikredilebilir.

Elifnâmeler farklı araştırmacılar tarafından çeşitli tasniflere tabi tutulmuştur. Bu tasniflerin ilki Burhan Kaçar'a aittir. Kaçar, harflerin sıralanmasına dayalı olan elifnâmeleri *1-Mısra başında ve beyit hâlinde olanlar*, *2-Mısra başında ve dörtlük hâlinde olanlar*, *3-Mısra sonunda ve beyit hâlinde olanlar*, *4-Mısra ortasında ve başında olanlar*, *5-Destan tarzında olanlar*⁵⁵ şeklinde beş başlık altında incelemektedir. Elifnâmelerin tür mü yoksa şekil mi olduğu hususunda “*şekle bağlı bir sanattır*” görüşünü ortaya koyan Nihat Öztoprak ise, elifnâmeleri ilk dördü şekille beşincisi de muhtevayla ilişkili olarak *düz*, *ters*, *düz-ters*, *kafiyeleri alfabetik sıralanan*, *eğitici ve eğlence amaçlı elifnâmeler* şeklinde sınıflandırmaktadır.⁵⁶

Elifnâme tasniflerine yer vererek ve her birini açıklayan Hasan Kaplan'a göre “*Bu tasnifler şüphesiz ulaşılan yeni elifname metinleriyle genişleyecek ve değişecektir*”.⁵⁷ Nitekim Aşkî'nin *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî*'nde yer alan elifnâme elif'ten ye'ye kadar sırayla devam eden düz elifnâmelere örnektir. Ancak her beyite bir harf şeklinde kurgulanmamıştır. Bazı beyitlerde iki harfe yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte harflerin mısra başında ya da mısra sonunda olması gibi net bir kurgulama söz konusu değildir. Bu açıdan bir muvaşşah⁵⁸ örneği de sayılamaz. Kimi beyitlerde başta yer alan harfler kimi beyitlerde ortada yer alabilmektedir. Aşkî'nin elifnâme örneğine yer vermesi temelde 28 Arap harfiyle yazılan *Mesnevî-i Manevî*'yi harfleri dolayısı ile de övmek istemesidir. Bunu yaparken de noktanın kendisini merkeze almaktadır.

3. *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî*'nin Muhtevâsı

Aşkî Mustafa Efendi'nin *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî'si* 133 beyitlik hacmi tematik açıdan kendi içinde bazı bölümlere ayrılmıştır. 1-9. beyitler giriş mahiyetinde ve na't formunda *Mesnevî-i Manevî*'yi denize benzeterek övmektedir. 10-28. beyitler elifnâme formunda işlenmiştir. Burada Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin içerdiği harflere vurgu yapılmakta ve temelde her harfin benzeyişi, hatırlattığı, tezahürü, fonksiyonu gibi ayırıcı özellikleri öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte buradaki elifnâmenin en ayırıcı özelliği noktadır. Bâ harfi ile yâ harfi arasında başlangıç ve son arası evvel ile âhire benzetilerek bir kurgulamaya gidilmiştir.

29-38. beyitler *Mesnevî*'yi çeşitli yönleriyle öven beyitlerdir. Mevlânâ ve yardımcısı Hüsameddin Çelebi tarafından yazıldığına dair övgülere yer verilmektedir. 39. beyitle birlikte *Mesnevî*'ye yer alan hezliyat (latifeler) ve kıssadan hisse hikâyeler hususuna dâir getirilen eleştirilere bir cevap niteliği taşıyan beyitlere yer verilmiştir. 51. beyit dâhil olmak üzere 39-51. beyitlerde *Mesnevî*'nin söz değeri açısından önemine vurgu yapılmaktadır. 52-77. beyitler *Mesnevî*'nin tam olarak medh edildiği kısımdır. Burada *Mesnevî*'nin, önemi, amacı, tarikate yeni giren bir kimse için ne işe yaradığı ve Aşkî için ne ifade ettiği dile getirilmeye çalışılmıştır.

78-97. beyitlerde *Mesnevî*'nin sahibi olan Mevlânâ'ya övgü vardır. Ancak Mevlânâ'nın adı bu beyitlerde Mevlevî olarak geçmektedir. Mevlânâ'nın kendisi öne çıkartıldığı kadar Mevlevîliğin de öne çıkartıldığı göze çarpmaktadır.

98-100. beyitler evinde ya da yanında *Mesnevî* bulunan kimsenin belâ ve musibetlerden kurtulacağına yöneliktir.

101-133. beyitler bir mevlevî şeyhi olarak Aşkî'nin duâ ve niyazlarını içermektedir. Burada en dikkat çekici husus, dua ve yakarışların Medine'den Mevlânâ'nın türbesine gelerek onun mezar taşı başında duran Aşkî'nin bu hâlet-i ruhiyye içinde yakarması şeklindedir. Genel anlamıyla Allah'a yapılan dualarda Hz. Mevlânâ'dan da şahitlik ve şefaathçi olması istenmektedir.

Günümüz diliyle *Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî*'sin beyitleri şu şekildedir:

Maneviyat denizine susamış olanlar, *Mesnevî*'nin denizinin dalgıçları olun da görün (1). Denizde olana derinlere dalmak gerekir. Belki böylece susuzluk ortadan kalkar (2). *Mesnevî* gerçeklerin ruha görünür hâli ve Kur'ân'ın özüdür. Ey ona muhtaç kişi, onu abdestsiz eline alıp okuma (3). Ey genç, kendini hemen arındırmak istiyorsan *Mesnevî*'nin denizine dal (4). Dalgıç gibi kendi özünü bu denize atıp inci gibi mana kutusunu ara (5). Görünüşte lafız elbisesi giyinmiştir, ancak inkâr edenler onun bilmecelerini anlayamaz (6). Lafız ve mana cisim hâlini alan candır. Bu cân, cân ile cânânın bir olma hâlidir (7). Âşıklar için *Mesnevî*, pek güzel

⁵² Bk. Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Harf Simgeçiliği* (Ankara: Hece Yayınları, 2003).

⁵³ Emine Gürsoy Naskali - Erdal Şahin (ed.), *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler* (İstanbul: Ka Kitap, 2016).

⁵⁴ Bk. Hasan Kaya, “Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 48/48 (2014), 71-114.

⁵⁵ Burhan Kaçar, “Türk Edebiyatında Elif-Nameleler”, *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Sektör Bildirileri I.* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997), 310-311; Benzer bir tasnif için bk. Doğan Kaya, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2007), 310.

⁵⁶ Öztoprak, “Elifnâmelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri”, 818-823; Bu tasnif hususunda ayrıca bk. Nuran Öztürk, “Elifnâme ve Nidâi'nin Elifnâmesi”, *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu, Bildiriler, (20-22 Ekim 2011)* (Adana, ts.), 174-178.

⁵⁷ Kaplan, “Klasik Türk Edebiyatında Elifname Geleneği ve İsmail Hikmetî'nin Elifnâmeleri”, 442.

⁵⁸ Bk. Orhan Kemal Tavukçu, “Muvaşşah (Akrostiş)”, *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler*, ed. Emine Gürsoy Naskali - Erdal Şahin (İstanbul: Ka Kitap, 2016), 257-273.

bir sevgilidir. Onu gece gündüz kalbine çek. Yolunu şaşırılmışlardan olma (8). *Mesnevî* âşıklar için edebî hayatın bir hediyesidir. Diken gibidir ki gönülsüzler onu idrak edemez (9).

Mesnevî'deki her bir "elif" harfi sevgilinin Tübâ ağacına benzeyen boyu gibidir. O güzel, her şeyden münezze hâle gelmiştir (10). "Bâ" harfinin noktası, vahdet-i mutlağ gösterir. Veli kimseler bu ilmin sırrına aşınadır (11). İlm-i ledün noktadan ortaya çıkar. Allah'ın sıfatları ve isimlerinin eylemleri oradan belirir (12). "Tâ" harfi ile açık işaretler göstermiştir. Başlangıcın ve âhiretin sahibi odur (13). "Sâ" harfine ölçünün cihetini nokta vermiştir. "Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır"⁵⁹ âyeti bu yüceliğin simgesidir (14). "Cim" harfinin noktası, hem Cemal hem Celal sıfatını temsil eder. "Hâ" harfi ile vahdet murad etmesi durumun özüdür (15). "Hâ" harfi başının üzerinde noktayı tâc edinmiş ve kemâle ermeyi ilaçsız göstermiştir (16). "Dal" harfi mahv olmanın delilidir. "Zal" harfi de isbatıdır. İnkâr edenleri aciz ve suskun bırakır (17). "Râ" harfine rahmaniyetin tezahürünü; "Zâ" harfine derecesiyle kurbiyet bahşetmiştir (18). "Sin" harfi seyyidlikle varlıkta üstünlük ve gurur bulur; "Şin" harfi ise şehitlik ile şahitlik mertebelerinde bulunur (19). "Şâd" harfi evliyâ âşıklarının safâsıdır. "Zâd" harfi takva sahiplerinin mânevî hâl ve makamları geçip kemâle ererek karar bulmasıdır (20). "Tâ" harfi Allah'ın tecellisine şahitlik eder. O, Tâ-hâ sûresine adını veren tâ ve hâ harflerinin nûrunun yüz yüze olan hakikatidir (21). "Zâ" harfi hem bölümün hem bütünün tezahürünün zuhur yeridir. "Ayn" harfi ise ilm-i ledünnî olmuştur (22). "Gayn" harfi sınırsızlığa nokta koyup yol bulmuştur. Burası "Sidretü'l-müntehâ"⁶⁰ ve "ev-ednâ"⁶¹ ulaşma noktasıdır (23). "Fâ" harfi, yok oluşun (fenâ); "Kâf" harfi var oluşun (bekâ) noktasıdır. "Kâf" harfi lâ diyerek şahitlik etmeyen küfrü temsil eder (24). "Lâm" harfi, dünya ile âhiret arası dar bir geçit ve "Mîm" harfi kuşatıcı bir ara bölgedir. Daima kucaklayarak yol bulmuştur (25). "Nûn" harfi şahitlikte yol gösteren bir kimliktir. Bu gözle görünmeyen yokluk âleminde (26). "Hâ" harfi hüviyettir. Hemen hû deyip hû'yu söyle. "Vâv" harfi hû'dan ortaya çıkıp yakınlık tezahürü olmuştur (27). "Bâ" ve "Yâ" harfine nokta eklemiştir; böylelikle başlangıç ve son (evvel u âhir) diyerek sonlandırmıştır (28).

Mesnevî'nin her harfi kıyamete kadar sayısız kez yazılan bir kitaptır (29). *Mesnevî*, tadı lezzetli Nil nehri gibidir. Âşıkların susuzluğunu giderir (30). Kurtuluşa eren Sıbtîlere tatlı gelir. Ancak inkâr eden Kıbtîlere kan ve irin gibidir (31). Sıbtîlere lezzetle safa bahşeder, Kıbtîlere öldürücü belâ zehridir (32). Toprak yaradılışlılar ve hayvanlar bunu anlayamaz. Zahir ile amel edenler bunu nereden bilsin de söylesin (33). İnatçı bir küfürle inkâr edip iki âlemde de yüzlerini murdar ederler (34). *Mesnevî*'nin inkârcısı yoktur ey dedem. Hem Türk hem Arap hem de Acem milleti onu övmektedir (35). İki sevgili (Mevlanâ ve Hüsameddin Çelebi) bir kanadına (defter/cilt) baş koymuştur. Bu yüzden süt ve şeker gibidir. Balına doyum olmaz (36). Cihana bir benzeri gelmemiş olan yardımcıları latife murad eylese (37); medhinin incilerini şiir olup yazsa kim lâyıkça onun kıymetini bilir (38).

Anlayışı kıt olan öküz gibidir, onlara ibret fayda etmez. Onlar inleyerek inkâr edenlerin Cehennemine düşsünler (39). Onun övgüsü ve latifeleri salıklar için benzersizdir. İki dünyada yol gösterici ve destekçidir (40). Övgü ve latife ardı ardına on merhale açar. Sanki sevgilinin kirpikleri, incinin katmanlarıdır (41). *Mesnevî*'nin her sayfası bir gül bahçesi gibidir. Her satırı ledün ilminin şarabı gibidir (42). Her noktası, sevgilinin yanağındaki ben gibidir. Her kelimesi Lokman Hekim'in bir dermanıdır (43). *Mesnevî*'deki latifeleri boş sanmayın ey inkârcılar. Şüphesiz ki onun latifeleri düşmanlara karşı bir kılıçtır (44). Onun övgüsü ve latifeleri âşıklara bir rehberdir. Yanında tüm övgü ve yüceliklerdir (45). Sâlikleri Allah'a ulaştırır. İnkârcıları ise belaya düşürür (46). Mevlevî Padişahının saf sözüdür, yani *Mesnevî*'nin sahibinin kitabıdır (47). Latiflerini sadece bir latife sanma. Açıklanması gerekir. Latifeleri ile her bir alçağın ağzının payını verir (48). Latifeleri padişahlara övgü olmuştur. Sen anlamıyorsan bari tümüyle zemmetme (49). Onun övgüsü cânlara cândır. Övgüsünden ve latifelerinden iki cihan nur görür (50). Başkası tarafından söylenmemiş mazmunlar ve zarif düşüncelerle doludur. Ne yücedir ki bir sözünün anlaşılması mümkün değildir (51).

Mesnevî, *Kur'ân-ı Kerîm*'in tefsiridir. Hastalıklı olanlar onu nasıl anlasın (52). Sakın zahir ehlinin tefsiri olduğunu sanma. Hepsinin kaynağı Hû denizinden ledün ilmidir (53). Hadisleri de hoş bir anlatımla sunmuştur. Tüm ilimlere pehlivan gibi atılmıştır (54). *Mesnevî*, kalb aynasının cilasıdır. Evet, varlıkların rahatlığı ve ruhun şarabıdır (55). *Mesnevî*, âşıkların meclisinde kulağa hoş gelen bir nağme oluşturur. Şiddetle hasret çeken her gönül için gönül okşayıcıdır (56). Bazen Acem'de bir saman çöpüdür bu ifadeler bazen Hicaz'da. Bazen Arabistan'da bir kuyu, makamlı bir terennümdür (57). İşte bu, her âşğın dostu ve tüm sâdıkların dâimi arkadaşı ve sırdaşdır (58). Her garibe yabancı diyarlarda hoş bir arkadaş ve zevk ehlinin evindeki birlikte oturma arkadaşıdır (59). Hiç bu kadar iyi bir arkadaş, bu kadar iyi bir dost var mı? Diğerlerini terk et, bu gerçek dosttur (60). *Mesnevî*, Mevlevîliğin kendisidir. Her ne varsa yoksa gerçekten ondadır (61). Kendisi söz ve hâldir. Gayrısı onda yoktur. Lâkin ahmaklar onu anlayamazlar ve onların sayısı çok fazladır (62). *Mesnevî* benim için bil ki ey oğul, ruhun, kalbin ve gözlerin nurudur (63). *Mesnevî*,

⁵⁹ "Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır. Şüphesiz Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir." el-Bakara 2/115.

⁶⁰ Sidretü'l-müntehâ, bir tamlama olup "müntehâ sidresi", yani sidrenin nihayeti demektir. Sidre, ağaç anlamındadır. Âyette, "Andolsun ki onu (meleği) iniş esnasında en sondaki sidretü'l-müntehânın yanında bir daha gördü." en-Necm 53/13-14 şeklinde geçmektedir.

⁶¹ "Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu." en-Necm 53/9.

âşıkların kalbinin sevgilisidir. *Mesnevî*, dünyanın arzuladığı ve istediği şeydir (64). İslam dininin sığınağı ve rehberidir. Onu, yakîn ehli kendisine önder yapmıştır (65). Ey gayretli kimse, *Mesnevî* fesahat ve belâgat ile doludur. Bütün ifadeleri veciz ve hoş sözdür (66). Her bir lafzı safâ bahşeder. Dertlilere şüphesiz bir dert dağıtıcıdır (67). Ne zikir ettiyse muradı Hz. Muhammed'dir. Önce amacımı anla, sonra amaca yönel (68). Başî nübüvvet güneşinin doğuşuyla adlandırılmış, sonu ledün ilmiyle tamamlanmıştır (69). Her bir beyti bir Cennet hurisidir. Sevgilinin yüzünün çizgilerinden daha güzel yazıya sahiptir o (70). Kudret eliyle Farsça yazılmıştır. Hak, elini uzatanlardan onu korumaktadır (71). Her bir harfi bir şarap mahzenidir. Sâdece âşıklara özgü bir meyhanedir (72). Bu meyhânenin kapısı açılmıştır gel de bakıver. Ârif olanlar bununla Hak şarabını içmektedir (73). Okuyanlar akıl kumaşını atarlar; hayret ve şaşkınlıkla sarhoş olup yatarlar (74). Ey kerem sahibi, Beytü'l-haram olsa bile *Mesnevî*'yi nerede bulursan bul onu çaliver (75). *Mesnevî*, âriflerin delili; sâliklerin yol rehberidir (76). *Mesnevî*, dokuz kat göğün miracıdır. Manâ kumaşında da çabuk hareket edendir (77).

Mesnevî'nin sahibi Mevlâ'dır. Onu sevmeyen dinsiz, eksik ya da delidir (78). O Mevlâ en yüce mertebede olan velîdir ve *Mesnevî*'si, âlemde devinen bir ruhtur (79). *Mesnevî*, yoksulluk ve yok oluş pazarıdır. Vahdetin bülbülü olan gül bahçesidir (80). *Mesnevî*, hakikat madeninin hazinesidir. Heyecan ve neşe dükkânının kumaşdır (81). Sözü, sanki İsa'nın nefesi gibi pak, Musa'nın sağ eli gibidir (82). Dilenenler, aşkı *Mesnevî*'den toplar. Biçâre âşıklar canını feda eder (83). Ben, Mevlâ kapısındaki köpeğin âşığıyım. Gerçekten de, eman dilediğim mağaranın kapısındaım (84). Hakkın delisi öyle bir sultandır ki kendi Hak'tır, sözü Hak'tır, sevgilisi Hak'tır (85). Acizlere ve düşünülere son derece şefkatli, yolunu şaşırmışlara yol arkadaşı bir rehberdir (86). Nazar sahibi o rehber kullarını gözetir. Düşman eli onlara zarar veremez (87). Temiz olan zatı, ledün ilmini yayar. Zor işlerin anahtarı yüce sözlerindedir (88). O sultan, Firavun'un nefisini mü'min kılar. Gafilleri Allah'tan haberdar eder (89). Güneşin önündeki perdeyi aradan kaldırmıştır. Nefsini kuşkuyla yer bırakmadan anlamıştır (90). Terbiye ettiği kullarına ilmiyle amel ederek aşkı âşıklar söz ve saz ile verdi (91). Allah'a, son derece alçakgönüllü bir şekilde çokça dua eder. Bazen dua eder, bazen de nazlanır (92). Vahdetin sırrını bilen evliyanın padişahı, aşk tekkesinde Hüdâ'nın tecellisine nail olmuştur (93). Dergâhını insanlar ve melekler süpürmekte; felek daima baş üzre dönmektedir (94). Altı yön şüphesiz ki emrinin geçtiği yerdir. Adeta dünyanın hizmetkârıdır (95). Feleğin gözüne güzellik nuru veren, göz ucuyla bakışı bir iltifat olan o sevgilidir (96). Mevlânâ kitabına *Mesnevî* adını verince kendi kalbinin özüne isim koydu (97).

Mesnevî'nin her harfi bir ruh kuvvetidir. Şüphesiz o, âşıklara bir sabah şarabı gibidir (98). Bir evde *Mesnevî*'nin bulunuyor olması o hâneyi felaketlerden ve belalardan korur (99). Eğer seyahatte yanında olursa, kişiyi derin denizin tehlikelerinden korur (100).

Ben kimim ki onu övüp yücelteyim. O kendini Aşkî'nin şeklinde ifade etmiştir (101). Söyleyen de, söyleten de, dinleyen de, hepsi onun zatının şerefindedir. Buna inan (102). Ben bir damlayım ama okyanusum odur. Ben suçlu bir kulum. O ise sultanımdır (103). Bu kulunu söyleten aşktır. Onu methetmek benim ne haddimedir (104). Seni zikretmek ile muradım hazırcevap olmaktır. Senin feyzinin yansımasıyla kederli kalbim şad olmayı dilemektedir (105). Kalbim gece gündüz "daha yok mu"⁶² diyerek feryad etmektedir. Yine de senin aşk denizinden ümidimi kesmem (106). Göz ucuyla bakışında bir yoksulu şad idensin. Aşk yolunda kendisini yol arkadaşı edensin (107). Günde bin kez tövbe edip bozan biri için, onu yine doğru yola ileten sensin (108). Sen, sığınılacak yerin mekânı ve meskenisin. İnkârcıların altında toplanacağı hançere benzeyen sancağın sahibisin (109). Kâfirlere iman lütfettin. Feyz dergâhında onlara ihsanda bulundun (110). Suçluların suçunu bağışladın. Bir daha yapmamaları üzere güzelce uyardın (111). Tüm canlılara merhametin aşikârdır. Tüm insanları sen koruyup gözetensin (112). Ya uygun mudur ki bu kulunuz bundan mahrum kalayım. Gurbette ve bu ayrılıkta kalbim kederle dolu olsun? (113). Kendi isyanımı bilerek sana geldim. İşte kusurlu bir kul geldi. Ona ihsanda bulun (114). Mezar taşının önündeyim beni değersiz kılma. Bu aşk meclisinden beni uzak tutma (115). Benliğimi benden alıp yok et. Beni yoksulluk ve yok oluşta ev sahibi yap (116). Beni tecellî sırrının tezahürü yap. Beni aşkınla teselli et (117). İradem kalmadı ki kullanayım. Durumum nedir bilemiyorum ki anlatayım (118). İyilikle kötülüğü ayırt etmeye gücüm yok. Günden güne dert ve sıkıntım artmaktadır (119). Kapındaki köpeğin kapıcısı olayım. Ya da ayakaltında kalmam mı uygundur (120). Fâsık da olsam âbid de olsam senin zatına aittir ey himmet sahibi (121). Sen ki o mukaddes feyzle zenginleştirildin. Zekâtını ver de bizi mahrum bırakma (122). Açım, muhtacım, bir dilenciyim, merhamet et. Çok değil, feyziniz kemiğinden versen yeter (123). Cömert Mevlâ, dilenen kimseyi geri çevirmeyin der. İşte kapına geldim, beni tok kıl (124). Hz. Peygamber ve onun dostu Ebu Bekr'in komşusuyum. Edepsiz, suçlu, kötü işler yapan bir kulum (125). Sen benim rehberimsin. Bana yolu göster. Himaye edileyim. Benim için afv ihsanında bulun (126). Kederli kalbim yıkık bir ev gibidir. Divâneyim, bu kalbim imar edilsin (127). Aşkın zerresiyle de olsa beni yâd eylesin. Bu beni iki dünyada da şad eyle (128). Bu mecazî aşkı gerçeğe dönüştür, Aşk yoluna ben kulunu layık kıl (129). Şefaatinin toplananlardan eyle beni. Bu Aşkî kulun gayrısından zengin olsun (130). Nimetle beslenmişim ben. Sen, suçlu kuluna merhamet et (131). Senin affınla bütün günahlar şad olur. Bu kara yüzümü eşliğine sürmüşüm (132). Her gün ve her yerde sana, ailene ve arkadaşlarına yüzlerce dua ve selam olsun (133).

⁶² "O gün cehenneme "Doldun mu?" diyeceğiz; cevap verecek: "Daha yok mu?";" el-Kâf 50/30.

4. Metin

[47^b]

Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî

[Fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün]

1 Ey olanlar teşne baħr-ı ma'nevî
Ola gör ğavvâş-ı baħr-ı Meşnevî

Ğavṭa-ḥ'ār olmak gerek deryâda bes
Teşnelik zâ'il ola belki beres

Mağz-ı Qur'andır ḥaḳâyık rû-nümâ
Bî-vüzû alma oḳuma ey gedâ

Kendiñi pāk itmek isterseñ hemân
Meşnevî baħrına ṭal ey nev-civân

5 Aṭ özüñ bu baħra ol ğavvâş-vâr
Dürç-i ma'nâyı ara dürdâne-vâr

Kisve itmiş şüretâ elfâzını
Fehm kılmaz münkirân elġâzını

Cism idinmiş lafz u ma'nâ cândır
Cândır hem cân-ile cânandır

'Âşıḳa maḥbûb-ı ra'nâ Meşnevî
Sineye çek rüz u şeb olma ğavî

'Âşıḳa baḥş-ı ḥayât-ı câvidân
Ḥar gibidir fehm kılmaz bî-dilân

10 Her **elif** bir kâmet-i ṭübâ-yı yâr
Sâde olmuş mâ-sivâdan ol nigâr

[48^a]

Nokṭa-i **bâ** vahdet-i muṭlaḳ nümâ
Evliyâ bu sırr-ı 'ilme âşinâ

Nokṭadan zâhir olur 'ilm-i ledün
Hem şifât ef'âl-i esmâ-yı şü'ün

Tâ ile itmiş işârât-ı celî
Mebde'iyile hem me'âda ol velî

Noқта virmiş **şā**ya semt-i nisbeti
 Şemme vechu'llāhi remz-i rif'ati

15 Noқта-i **cim**dir Cemāliyle Celāl
 Hā-ile vahdet murādı 'ayn-ı hāl

Hā idinmiş noқта-i baş üzre tāk
 İtdi izhār-ı kemālin bī-'ilāc

Dāl delālet maḥve **zāl** işbāt ider
 Münkirānı ifham u iskāt ider

Rāya virmiş mazhar-ı raḥmāniyet
 Zāya zülfā ile baḥş-ı ḳurbiyet

Sīn siyādetle bulup faḥr-ı vüçüd
 Şīn şehādetle merātibde şühüd

20 Şād şafā-yı 'aşīkân-ı evliyā
 Zād ile temkīn bulupdur etḳiyā

Tā tecellī-i ilāh-ı hā güvāh
 O hüviyyet nūr-ı t̄ā-hā rū-be-rū

Zā mezāhir mazhar-ı hem cüz' ü küll
 'Ayn hem 'ilm-i ledünnī oldı bel

Ġayn bī-ġāyāta noқта buldı yol
 Müntehā-yı sidre *ev-ednā* vüsül

Noқта-i fādır fenā **ḳāf**-ı beḳā
 Kāf-ı küfr-i bī-şühūda noқта lā

25 Lām bir berzah muḥīṭ-i mīm olup
 Dā'imā āġūşa almıḡ yol bulup

[48^b]

Nūn hüviyyetdir şühūda reh-nümā
 Geldi bu ḡayb-ı 'amādan bu yaña

Hā hüviyyetdir hemān hū söyle hū
 Vāv andan mazhar olmuḡ ḳurba bu

Bâ u yānuñ noktasın zamm eylemiş
Evvel âhir bu deyi hatm eylemiş

Her hurûfı Meşnevîniñ bir kitâb
Haşra dek tahtır olunsa bî-hesâb

30 Meşnevî bir baħr-ı Nîl-i hoş-güvâr
Teşnegân-ı 'aşıkânı gel şuvar

Maħlaşı sibtilere şîrîr-durur
Münker-i kıbtîye hûn irin-durur

Sıbtîye lezzetle baħş eyler şafâ
Kıbtîye zehr-i helâhîl-i belâ

Ĥâkiyân hayvâniyân fehm eylemez
Ĥiss-i zâhir ya ne bilsün söylemez

Küfr-i 'inâda düşüp inkâr ider
İki 'âlemde yüzün murdâr ider

35 Meşnevîniñ münkeri yokdur dedem
Medħ ider Türk ü 'Arab kavm-i 'Acem

İki maħbûb baş komuş bir bâlına
Şîr ü şükkerdir toyulmaz balına

Hezl îrâd eylese ol dest-gîr
Gelmemiş mişli cihânda bî-naẓîr

Çekse silk-i nazma dürr-i medħini
Kim ki kâdirdir ideler kadħini

Gâv-ı lâ-yefhemlere 'ibret mi var
Düzaħ-ı inkâra düşsün zâr zâr

40 Hezl ü medħi sâlikâna bî-naẓîr
İki 'âlemde ola reh dest-gîr

[49^e]

Hezl ü medħ şaf-be-şaf bir şafha-deh
Güyyâ müjgân-ı dilber dürde deh

Her varaħ bir ravza-i gülfâmdır
Her satır hamr-ı ledünnî câmdır

Her nokta bir hâl-i ruhsâr-ı habîb
Her sühan bir derde Loqmân-ı tabîb

Hezlini şanma tehi ey münkirân
Hezli seyfullâh 'adûya bi-gümân

45 Hezl ü medhi 'aşıkâna reh-nümâ
Yanlarında cümlesi medh ü şenâ

Sâlikâmı vâşıl-ı Mevlâ ider
Münkirânı tepme-i belvâ ider

Nuṭṭ-ı pāk-i Pâdişâh-ı Mevlevî
Ya'ni ol şâhib-kitâb-ı Meşnevî

Şanma hezlim hezl ola tefsîr-durur
Hezl-ile her bir denî fem-sîr-durur

Hezli olmuşdur şehâ 'ayn-ı medh
Añlamazsın bâri itme küllü ḳadḳ

50 Medhiyetdir cân [u] cân [u] cân [u] cân
Hezl ü medḳinden görür nûr dü cihân

Bıkr-i maẓmûn ile efkâr-ı laṭîf
Bir kelâmın fehm mümkün mi şerîf

Meşnevî tefsîr-i Ḳur'ân-ı Kerîm
Ya ne fehm itsün anı her bir saḳîm

Şanma ehl-i zâhiriñ tefsîri bu
Cümlesi 'ilm-i ledün ez-baḳr-ı Hû

Hem ḳadîsi eylemiş bir ḳoş-beyân
Sürmüş at cümle 'ulûma pehlivân

55 Meşnevî mir'ât-ı ḳalbiñ şayḳali
Râḳ-ı rûḳ [u] râḳat-ı eşbah belî

[49^b]

Meclis-i 'uşşâḳa oldur naḳme-sâz
Her dil-i müştâḳa oldur dil-nevâz

Gâh 'Acem gâh bu silk gâhî Ḳicâz
Gâh 'Arab çeh pür terennüm perde-sâz

İşte budur mûnis-i her 'aşıkân
Hem-dem ü hem-râz cümle şadîḳân

Her ğarîbe ğurbet ilde hoş-ķarîñ
Ehl-i zevķe hânesinde hem-nişin

60 Hîç bunuñ-veş vâ[r] mıdır ħayru'l-celîs
Terk kıł ğayrı budur ni'me'l-enîs

Meşnevîdir 'ayn-ı zât-ı mevlevî
Her ne var yok kendi zâtıdır belî

Kendi kâl u hâldir hîç ğayr yok
Lîk fehm itmez ğabî ğâyet de çok

Meşnevî olmuş baña bil ey püser
Nûr-ı rûh u nûr-ı dil nûr-ı başar

Meşnevî maĥbûb-ı kalb-i 'âşıkân
Meşnevî mergûb u maĥlûb-ı cihân

65 Reh-nümâ-yı melce'-i islâm-ı dîn
Pîşvâ itmiş anı ehl-i yakîn

Pür feşâhat pür belâgat ey hümâm
Cümlesi mu'ciz-beyân u hoş-ķelâm

Lafzınıñ her birisi baĥş-ı şafâ
Ehl-i derde şübhesiz bir ğam-ķüşâ

Ney ki zıkr itmiş Muĥammeddir murâd
Fehm kıł maĥşûdum evvel ber-murâd

Maĥla'-ı şems-i nübüvvetle benâm
Maĥta'-ı 'ilm-i ledünniyle temâm

70 Beytiniñ her birisi bir ĥür-cinân
Ĥaĥt-ı dilberden güzel ĥaĥtı hemân

[50^a]

Dest-i kudretle olup bend-i şîrâz
Ĥıfz ider Ĥaĥķ anı ez dest-i dirâz

Ĥarfiniñ her birisi ĥum-ĥânedir
'Âşıkâna özge bir mey-ĥânedir

Meygede bâbı açılmış gel de baķ
Nüş ider 'ârif bunuñla ĥamr-ı Ĥaĥķ

Oқuyanlar kâle-i 'aқlın atar
Vâle vü hayrân olup bi-hoş yatar

75 Kande bulsañ Meşnevî ey zü'l-kerem
Sirkat eyle olsa da Beytü'l-ğarem

Hüccetidir 'ârifânın Meşnevî
Reh-nümâsı sâlikânın Meşnevî

Meşnevî mi'râc-ı nüh eflâkdır
Refref-i ma'nâ dağı çâlâkdır

Şâhibidir Meşnevîniñ Mevlevî
Sevmeyen zındıķ u ebter ya deli

Ėavş-ı a'zamdır o zât-ı Mevlevî
'Âleme rûğ-ı revândır Meşnevî

80 Meşnevî faqr u fenâ bâzârdır
'Andelîb-i vahdetiñ gülzârdır

Meşnevî genc-i haķîkat kânıdır
Kâle-i zevķ u şafâ dükkânıdır

Nuķ-ı pâki güyyiâ 'İsâ nefes
Dest-i Mûsâdır yemîni dest-i pes

Hüşe-çîn-i Meşnevî 'aşkı gedâ
'Âşık-ı efgendesî cânı fedâ

'Aşkıyım kıtmîr-i bâb-ı mevlevî
Dergehi kehf-i emânım der-belî

85 Öyle bir sulţândır meczûb-ı Hâķķ
Kendi Hâķdır sözi Hâķķ maħbûbı Hâķķ

[50^b]

'Âciz ü efgendeye Ėâyet şefîķ
Gümrehâne pişvâ zât-ı refîķ

Bendegânın hıfz ider şâhib-nazar
Dest-i a'dâda olar olmaz heder

Zât-ı pâki nâşir-i 'ilm-i ledünn
Müşkil iş miftâhı der-'âlî sühân

Mü'min eyler nefsi Fir'avnu o şâh
Ġâfileyni Hâkdan eyler intibâh

90 Burqa'm ref eylemişdir şemsiniñ
Nidügin fehm eylemişdir nefsiniñ

Bende-perver 'ilm-ile 'âmil niyâz
Virdi 'aşkı 'aşıkâna söz ü sâz

Pür tazarru' Hâkka eyler çok niyâz
Kâh niyâz eyler ise kâhi de nâz

Sırr-ı vahdet pâdişâh-ı evliyâ
Hânkâh-ı 'aşkıda mazhar-ı Hudâ

Dergehi çârüb-geri ins ü melek
Dâ'imâ baş üzre dönmekte felek

95 Şeş cihet münkâd-ı emri bi-gümân
Güyyâ hizmet-güzârdır cihân

Çeşm-i eflâka viren nür-ı behâ
Nîm-nigâh-ı iltifâtdır şehâ

Çün kitâbına diyince Meşnevî
Zâtına urdu li-ğalb ol mevlevî

Her hurûf-ı Meşnevî bir kuvvet-i rûh
'Aşıkâna bi-gümân hamr-ı şabûh

Meşnevî bir hânede olmak yakîn
Cümle âfât u belâlardan emîn

100 Ger seferde olsa yanında bile
Ġarq-ı deryâdan emîn olur hele

[51^a]

Ben kimim medh ü şenâ itsem anı
'Aşkı şeklinde çomuşdur kendini

Söyleyen hem söyleden hem dinleyen
Cümlesi zât-ı şerîfidir inan

Çatreyem lîkin benim 'ummânım o
Bende-i mücrim kulum sulţânım o

‘Aşkđır bu bendesin gŷyā iden
Ben ne ĥaddim midĥate bāz-ı dehen

- 105 Zikriñ ile ter-zebān olmaĥ murād
‘Aks-ı feyziñle dil-i ĥam ola řād

Rŷz u şeb feryād-ı dil *hel min mezīd*
Baĥr-ı ‘ařkıñdan seniñ kesmem ŷmīd

Nīm-nigāhıyla gedāyı řād iden
Rāh-ı ‘ařĥ iĥre anı hemrāh iden

Gŷnde biñ kez olana tevbe řikest
Gine sensin eyleyen anı dŷrŷst

‘Āřiyānıñ melce’ ŷ me`vāsı sen
Mŷnkirānıñ deşne-i livāsı sen

- 110 Kāfirāna baĥř-ı ĭmān eylediñ
Derĥeh-i feyziñde iĥsān eylediñ

Mŷcrimānıñ cŷrmini ‘avf eylediñ
Bir daĥi itme diyŷp ĥŷb sŷylediñ

Cŷmle ĥayvānāta raĥmiñ āřikār
Cŷmle ĥalka sen olup sen sāyedār

Yā revā mı bendeñiz maĥrŷm olam
Hicr ŷ ĥŷrbetle dili maĥmŷm olam

Kendi ‘isyānum bilŷp geldim saña
‘Abd-i ābiĥ geldi iĥsān it aña

- 115 Sŷñĥŷñ altında beni ĥor eyleme
Bezm-i ‘ařkıñdan beni dŷr eyleme

[51^b]

Benligim benden alup yok eyle sen
Olalım faĥr u fenāda evcimen

Mazĥar-ı sırr-ı tecellī it beni
‘Ařkıñ-ile ber-tesellī it beni

İĥtiyārim ĥalmadı şarf eyleyem
Bilmenem ĥālim nedir ben sŷyleyem

Hayr u şerri farka yokdur kudretim
Gün-be-gün artmakta derd ü mihnetim

120 Ben der-i derbân-ı kıtmîriñ olam
Yâ be-câ mı zîr-i pâlarda kalam

Ben eger fâsık eger 'âbid olam
Zâtıña râci' seniñ ey zü'l-himem

Feyz-i aqdesle ğanî itmiş sizi
Vir zekâtı eyleme maħrûm bizi

Aç u mûhtâc u gedâyım raħm kıl
Üstüñ'ân-ı feyzîñ ile çok degil

Sâ'ili red itme dir Mevlâ ğanî
İşte geldim kapuña tok it beni

125 Menba'-ı şıdk u risâlet cârıyım
Bî-edeb mücrim kulu bed-kârıyım

Sen ki rehbersin baña ol reh-nümâ
'Avfın ihsân eylesün it ilticâ

Hâtır-ı ğam-ğîn dili vîrâneyim
Eylesün ma'mûr anı dîvâneyim

Zerre 'aşkıyla beni yâd eylesün
İki 'âlemde beni şâd eylesün

Bu mecâzî 'aşkıyı taħkîk idüp
Râh-ı 'aşka bendesin tevfiķ idüp

130 Hûşe-çîni-i şefâ'at it beni
'Aşkî bendeñ ğayrdan olsun ğanî

[52^a]

Nî'metiyle olmuşum perverde ben
Merħamet kıl bende-i mücrîme sen

'Afvîñ-ile şâd ola bu pür günâh
Sürmüşüm e'tâba ben rûy-ı siyâh

133 Şad şalât u şad selâm olsun saña
Âl u aşhâbıña her gün câ-be-câ

Sonuç

XIX. yüzyılda Kilis'te doğan, Mısır'da eğitimini tamamlayıp Mekke ve Medine'de ömrünü geçiren Aşkî Mustafa Efendi Mevlevî tarikatine bağlı mutasavvıf şairlerimizdendir. Aynı zamanda Medine'deki son Mevlevî şeyhlerinden biri olan Aşkî Mustafa Efendi'nin hacimli bir külliyatı vardır. Sultan Abdülmecid'in ricası ve himayesinde Semhûdî'nin *Vefâü'l-Vefâ* adlı eserinden hareketle tercüme-telif bir eser olarak hazırladığı Medine tarihine dair *Ta'tirü Ercâi'd-Devleti'l-Mecâdiyye bi-Tîbi Ahbâri Beledi Hayri'l-Beriyye* adlı eserinden başka, *Behce-i Letâif* ve *Lehce-i Maârif* adlı külliyatında *Aşknâme*, *Vahdetnâme*, *Mirâcnâme*, *Sâkinâme* isimli mesnevîleri ve *Dîvân*'ı şimdiye değin çeşitli araştırmacılar tarafından gün yüzüne çıkartılmış eserleridir. Bu külliyatta yer alan *Der Na't-ı Mesnevî* ve *Sâhib-i Mesnevî* ise bu makale ile ilim dünyasına kazandırılmıştır. Makalemizde ulaştığımız sonuçları şu başlıklar altında sıralayabiliriz:

1. Aşkî'nin *Der Na't-ı Mesnevî* ve *Sâhib-i Mesnevî* adlı mesnevîsi *Mesnevî-i Manevî* ve müellifi Mevlânâ Celâleddin-i Rumî'yi öven dîvân edebiyatı sahasında yazılmış son manzumelerden biridir.
2. *Der Na't-ı Mesnevî* ve *Sâhib-i Mesnevî*'nin ne zaman yazıldığına dâir bir kayıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte *Behce-i Letâif* ve *Lehce-i Maârif* adlı külliyatında 1272 (1855-56) yılında kaleme aldığına dâir tarih düşürdüğü *Aşknâme* mesnevîsi ve ardından aynı yıl içinde yazdığını belirttiği ve yine 1272 yılına tarih düşürdüğü *Vahdetnâme* mesnevîsinden hemen sonra tertip edilmiştir. Konu itibarıyla de Mevlevîliğe vurgu yapan *Vahdetnâme* mesnevîsini tamamlar niteliktedir. Külliyatının ilk istinsahı 18 Recep 1274 (4 Mart 1858) olduğu düşünüldüğünde *Der Na't-ı Mesnevî* ve *Sâhib-i Mesnevî*'nin 1272-1274 yılları arasında yazılmış olduğunu sonucuna çıkmaktayız.
3. Kilis doğumlu Aşkî'nin, Mısır'da eğitim için bulunduğu ardından Mekke'de ve Medine'de yirmibeşer yıl yaşadığı ve 1841 yılında gemi yolu ile Hanya üzerinden İstanbul'a ziyarete geldiği Medine tarihine dair eserinde yer alan sebep-i telif-i kitab bölümünde Aşkî tarafından kaleme alınmış bilgilerdir. Makalemizde vardığımız kanaate göre 1841 tarihinden çok daha sonra Aşkî bir vesile ile Konya'ya da seyahat yapmış olmalıdır. Zirâ *Der Na't-ı Mesnevî* ve *Sâhib-i Mesnevî*'de geçen bazı beyitlerde kendisinin Hz. Ebu Bekir ve Hz. Peygamber'e komşu olduğunu bildirmekte ve Mevlânâ'nın mezarı başında dua ettiğini bildirmektedir.
4. Mevlânâ, *Mesnevî* ve Mevlevî tarikatinden övgüyle bahseden pek çok manzume kaleme alınmıştır. Bu hususta *Mecmua-i Medâiyih-i Mevlânâ* adlı yazmayı esas alarak 211 şairin 783 manzumesini içeren *Osmanlı Şiirinde Mevlânâ Övgüleri ve Mevlevîlik Unsurları* isimli çalışmada Aşkî Mustafa Efendi'nin *Der Na't-ı Mesnevî* ve *Sâhib-i Mesnevî*'si yer almaması Aşkî'nin Osmanlı'nın merkezden uzakta ve dîvân edebiyatının son safhasında yaşamış olmasıyla açıklanabilir.
5. *Der Na't-ı Mesnevî* ve *Sâhib-i Mesnevî* toplam 133 beyit hacminde, mesnevî nazım şekliyle *fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün* kalıbıyla yazılmıştır. Eserin bütününde na't türü korunmuş olmakla birlikte 10-28. beyitler elifnâme türüne örneklik teşkil etmektedir. Elifnâme düz elifnâmelerden olup 28 arap harfinin her birine yer verilmiştir. Ancak harflerin satır başı ya da satır sonunda olması hususunda tam bir uyum sergilenmemektedir. Kimi beyitlerde tek bir harf öne çıkarken kimi beyitlerde iki harfe vurgu yapılmıştır.
6. *Der Na't-ı Mesnevî* ve *Sâhib-i Mesnevî*'nin 1-9. beyitleri esere giriş mahiyetindedir. 10-28. beyitler elifnâme olarak *Mesnevî-i Manevî*'nin harflerine yapılan övgüyü dile getirmektedir ve Aşkî burada vurguyu bâ ile yâ harfi arasında noktayı merkeze alarak yapmaktadır. 29-77. beyitler temel olarak *Mesnevî-i Manevî*'yi överken 78-97. beyitler Mevlânâ'yı medh etmektedir. Mevlânâ'nın adı beyitlerde *sâhib-i Mesnevî* ve *Mevlevî* şeklinde geçmektedir. 98-100. beyitler *Mesnevî*'nin yanında bulunduğu kimsenin belâ ve musibetlerden kurtulacağına yöneliktir. 101-133. beyitler ise Aşkî'nin duâ ve niyazlarını içermektedir.
7. Bu makale ile birlikte Aşkî'nin hâlen kayıp olan *Fîhi Mâ Fîh Tercüme* ve *Şerhi* haricindeki eserleri gün yüzüne çıkartılmıştır.
8. Medine'de *Sahih-i Buhârî* ve Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sini okutan Mevlevî şeyhi Aşkî Mustafa Efendi'nin hacimli *Dîvân*'ının Mevlevî merkezli tahlili ve Medine'deki Mevlevî Tekkesi üzerinde yapılacak yeni çalışmalar hem Aşkî'nin hayatını daha da belirginleştirecek hem de onun Mevlevî kültürüne yaptığı katkıyı daha belirgin bir şekilde ortaya koyacaktır.

Kaynakça | References

- Açık, Nilgün. *Divan Edebiyatı'nda Mevlevîlik Etkisi ve Mevlevî Şâirler*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Açıkgöz, Namık. "Bakâyî'nin Battal-nâme Adlı Eserindeki Elif-nâme". *Fırat Havzası II Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildiriler*. 1-5. Elazığ, 1989.
- Ak, Murat. *Şâir ve Peygamber Na't Geleneğinde Hz. Peygamber İmgesi*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019.
- Arıkan, Nisanur. *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Eseri Metin-Muhteva (1. cilt 184-275 numaralı varaklar)*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Aşkî Mustafa Efendi. *Behce-i Letâif ve Lehce-i Maârif*. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, 662.
- Aşkî Mustafa Efendi. *Behce-i Letâif ve Lehce-i Maârif*. İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, 9.
- Aşkî Mustafa Efendi. *Dîvân-ı Fevâidu'l-Uşşâk*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, 3934.
- Aşkî Mustafa Efendi. *Ta'tirü Ercâ'd-Devleti'l-Mecîdiyye bi-Tîbi Ahbâri Beledi Hayri'l-Beriyye*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 1488-1490.
- Barca, İbrahim. *es-Semhûdî ve Medine Tarihi*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2016.
- Baş, Mehmet Şamil. "Aşkî Mustafa Efendi'nin Hayatı Eserleri ve Sâkî-nâme Mesnevîsi". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2012), 249-280.
- Baş, Mehmet Şamil. *Aşkî Mustafa Efendinin Vahdet-nâme Mesnevîsi (Metin-Muhtevâ-Tahlîl)*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Baş, Mehmet Şamil. "Aşkî Mustafa Efendi'nin Vahdetnâmesi ve Mevlevîlik". *Yedi İklim Dergisi* 211 (Mevlana Özel Sayısı) (2007), 136-142.
- Baş, Mehmet Şamil. "Dîvân (Aşkî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. 2021. Erişim 05 Mayıs 2024. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan>
- Baş, Mehmet Şamil. "Fîhî Mâ Fih Tercüme ve Şerhi". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. 2021. Erişim 05 Mayıs 2024. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/fihi-ma-fih-tercume-ve-serhi>
- Baş, Mehmet Şamil. "Mehmed Şefik Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim 05 Mayıs 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehmed-sefik-efendi-hanyali>
- Baş, Mehmet Şamil. "Sâkî-nâme Türü Mesnevîlerde Dînî-Tasavvufî Benzetmeler: Aşkî Mustafa Efendi Örneği". *IV. Uluslararası Din Bilimleri Sempozyumu Tam Metin Kitabı*. ed. Hasan Onat. 331-344. Elazığ: Asos Yayınevi, 2018.
- Baş, Mehmet Şamil. *Vahdetnâmeler ve Aşkî Mustafa Efendi'nin Vahdetnâme'si*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023.
- Bayram, Hasan. *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Eseri Metin-Muhteva (2. cilt 1-93 numaralı varaklar)*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Bilgin, Orhan. "Aşkî Mustafa Efendi ve Aşk-Nâmesi". *Türklük Araştırmaları Dergisi* 5 (1990), 211-222.
- Bilgin, Orhan. "Aşkî Mustafa Efendi ve Mî'râc-Nâmesi". *Prof.Dr. Nihat M. Çetin'e Armağan*. 97-116. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1999.
- Birinci, Kader. *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Eseri Metin-Muhteva (2. cilt 280-372 numaralı varaklar)*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Can, Şefik. *Mevlânâ Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 5. Baskı., 2004.
- Ceyhan, Semih. "Mesnevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/325-334. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Çağbayır, Yaşar. *Ötüken Türkçe Sözlük*. 5 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.
- Çelebioğlu, Âmil. "Harflere Dâir". *Millî Kültür* 2/1 (1980), 62-65.
- Çelebioğlu, Âmil. "Harflere Dâir". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. 599-606. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1998.
- Çelik, Ramazan. "Türk Edebiyatında Elif-nâmeler ve Seyyid Nevruz'un Elif-nâmesi". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 8/3 (2022), 1870-1891.
- Çetişli, İsmail. *Türk Şiirinde Hz. Peygamber*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı., 2009.
- Duru, Necip Fazıl. *Mevlevî Şâirlerin Mevlevîlik Unsurları*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Erünsal, İsmail E. "Aşkî Mustafa Efendi ve Medine Tarihine Dair Eseri". *Türklük Araştırmaları Dergisi* 6 (1991), 111-125.
- es-Semhûdî. *Vefâü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*. haz. İbrahim Barca. 3 Cilt. İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.
- Gemici, Nurettin - Can, Ömer Faruk. "Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Bir Takım Yeni Bulgular". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 8 (2020), 171-190.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 2. Baskı., 1983.
- Güleç, İsmail. *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2008.
- Gürsoy Naskali, Emine - Erdal Şahin (ed.). *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler*. İstanbul: Ka Kitap, 2016.

- Kaçar, Burhan. "Türk Edebiyatında Elif-Nameler". V. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Sektör Bildirileri I*. 307-316. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Kaplan, Hasan. "Klasik Türk Edebiyatında Elifname Geleneği ve İsmail Hikmetî'nin Elifnameleri". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 6/2 (2022), 437-384.
- Kara, Meryem. *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Eseri Metin-Muhteva* (1. cilt 276-349 numaralı varaklar). Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Karataş, Erva. *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Eseri Metin-Muhteva* (2. cilt 93-181 numaralı varaklar). Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Kavak, Ayşenur. *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Eseri Metin-Muhteva* (2. cilt 182-279 numaralı varaklar). Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Kaya, Doğan. *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- Kaya, Hasan. "Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 48/48 (2014), 71-114. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/17076/178664>
- Kemikli, Bilal. "Mesnevî ve Türk İrfanı: Mesnevihanlık Geleneği". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2007), 1-20.
- Kemikli, Bilal. "Mevlânâ, Mesnevî ve Edebî Geleneğimiz". *Kültür Dergisi* 5 (2006), 62-65.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Baskı., 1976.
- Mermer, Ahmet vd. *Osmanlı Şiirinde Mevlânâ Övgüleri ve Mevlevîlik Unsurları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Muslu, Ayşenur. *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Eseri Metin-Muhteva* (1. cilt 1-94 numaralı varaklar). Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Ödemiş Çakır, Sedanur. *Klasik Edebiyatımızda Elifnâmeler ve Harf Simgeçiliği Bağlamında Muhibbî'nin Dîvânı İle Elifnâmesi*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Öztoprak, Nihat. "Bursalı Feyzi Efendi'nin Elifnameleri". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 35/35 (2006), 135-167.
- Öztoprak, Nihat. "Elifname Yazma Geleneğine Göre Fuzûlî'nin Elifnamesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Uluslararası V. Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu Edebiyat, Edebiyat Öğretimi ve Deyişbilim Yazıları*. 327-336. İstanbul: Pegem A Yayınları, 2006.
- Öztoprak, Nihat. "Elifnamelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri". *Atatürk Üniversitesi Uluslar Arası Türklük Bilgisi Sempozyumu, Bildiriler 2 (K-Z), (25-27 Nisan 2007)*. 817-829. Erzurum, 2009.
- Öztuna, Yılmaz. "Mesnevî". *Türk Ansiklopedisi*. 14/46. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Öztürk, Nuran. "Elifnâme ve Nidâi'nin Elifnâmesi". *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu, Bildiriler, (20-22 Ekim 2011)*. 173-183. Adana, ts.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 7. Baskı., 2000.
- Sahîh Ahmed Dede. *Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye Mevlevîlerin Tarihi*. haz. Cem Zorlu. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 7. Baskı., 1999.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Edebiyat Lügati*. haz. Kemâl Edip Kürkçüoğlu. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.
- Taşkesenlioğlu, Lokman. "Divan Edebiyatında Elifnameler ve Bilinmeyen İki Elifname Örneği: Memi Can Saruhânî ve Ömer Karîbî Elifnameleri". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 58 (2017), 159-202.
- Tavukçu, Orhan Kemal. "Muvaşşah (Akrostiş)". *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler*. ed. Emine Gürsoy Naskali - Erdal Şahin. 257-273. İstanbul: Ka Kitap, 2016.
- Temizkan, Mehmet. "Azerbaycan, Türkmenistan ve Osmanlı Sahası Elif-nâmeleri Üzerine Bir İnceleme". *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü I. Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiriler Kitabı*. 2069-2081, 2007.
- Tökel, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Harf Simgeçiliği*. Ankara: Hece Yayınları, 2003.
- Üstüner, Kaplan. "Klasik Türk Şiirinde Mevlevîlik ve Mevlevîlik Etkisi (14. ve 15. yy. Divanlarına Göre)". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2007), 141-152.
- Yağcı, Süleyman Nuri. "Üsküdarlı Aşkî Dîvân'ında Dînî ve Tasavvufî Muhtevâ". *Rize İlahiyat Dergisi* 23 (2023), 197-214.
- Yağcı, Tarık. *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihi'nde Yer Alan Manzum Tanıklar*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Yapa, Melek Bıyık. *Aşkî Mustafa Divanı (Edisyon Kritik)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Yeniterzi, Emine. *Divan Şiirinde Na't*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Yıldırım, Ayten. "XIX. Asrın Bilinmeyen Şairi Vasfî ve İki Elif-Nâmesi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 28/28 (2022), 691-713.
- Zengin, Nesibe Gülsüm. *Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dair Eseri Metin-Muhteva* (1. cilt 94-184 numaralı varaklar). Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.